

Tieteellinen elämä

Kun muut vastaavat kulttuurin jättimäiset tapahtumat ovat ratkoneet kysymyksen omasta asemoitumisestaan päivänpolttaviin yhteiskunnallisiin kiistoihin rajausten ja linjausten kautta, kirjamesstut ylipäättään ja Frankfurtin messut etunenässä ovat pitäneet kiinni omasta ideastaan olla avoimia. Perinteisesti lokakuussa järjestettävät Frankfurtin kirjamesstut ovatkin viime vuosina olleet omanlaisensa näyttämö, joka hakee vertaistaan.

Oli sitten kyse tieteellisestä elämästä, tiedejulkaisemisesta tai vaikkapa päivänpoliittisesta ja julkisesta metsien käyttöä koskevasta keskustelusta, monet asiat, paikat ja instituutiot ovat kiinnostavia kaksinaamaisuutensa takia. Tai ehkäpä on parempi puhua kaksista kasvoista, jotta ei tulisi vaikutelmaa moralisoinnista: kyse ei ole siitä että jossain näennäisen teatterin takana olisi jotain itsestään selvästi totta – tai puhumattakaan mistään ideologisesta ylätasosta ja niin edelleen – vaan siitä että tällaisissa paikoissa ilmaantuu yhdessä tai risteää kaksi tasoa, vähintäänkin kaksi. Ei myöskään ole mitään julkista, näennäistä tai harhaanjohtavaa narratiivien tasoa, jonka purkamisessa olisi mitään muuta mieltä kuin nautinto sivistyneestä viisastelusta. Sen sijaan on tasoja, joiden yhteenkäyminen tuottaa tämän maailman ja joiden yhteensopimattomuuden onnistunut kääntyminen arvokkaaksi ja kiinnostavaksi on tämän tuotannon ja uusintamisen ehto. Kirjamesstuilla tämä koneistokehrää kuin kissa.

Usein kyse on yhtäältä markkinoiden, vapauden ja avoimuuden ja toisaalta intressien ja valankäytön tasoista. Karrikoiden asetelma on se, että yhdellä tasolla maailma näyttää avoimelta paikalta, iloisilta markkinoilta, jossa asiat ovat kivasti tarjolla kaikille, ihmiset kulkevat vapaasti rupatellen ja kaikilla on tasavertaisesti äänensä, kun taas toisella asiat etenevät nimenomaan tämän avoimuuden ja vapauden nimissä väkivaltaisesti runnoen. Kirjamesstut ovat hieno esimerkki tällaisesta paikasta ja instituutiosta.

Kiinnostavaa onkin, millä tavalla ajatus kirjamarkkinoista käy yksiin messujen muiden tasojen kanssa. Kirjamesstujen markkinahumu on ainakin selvä tosiasia: mitä muuta voisi kuin lumoutua siitä kirja-esineiden loputtomasta kekseliäisyydestä ja välkkeestä, jota Frankfurtissa voi hämmästellä kilometreittäin. Kirjojen materiaalisuus ja estetiikka, niiden omaperäisyys ja lumoavuus on jotakin käsin kosketeltavaa ja konkreettista, jota voi messuilla ihmetellä tunnista toiseen. Lumouksen taakse saa toki helposti piiloon kaikenlaista. Tietysti messut voi käsittää kirjaimellisesti iloisina vapaapäivän markkinoina, mutta saksan *Buchmesse* on todella messu ja siten ehkä tapahtuman nimenä kaikkein kärjekkäin ja selkein: kun englanniksi nämä kirja-alan tapahtumat ovat ikään kuin juhlapäivän markkinat ”fair” ja ranskalaisille joko ”salon de livre”, ”livre Paris” tai kuten Pariisin kirjamesstut monen nimenvaihdokseen jälkeen on ”festival du livre”, *Messe*

juontuu keskiaikaisen jumalanpalveluksen päättösunauksesta ”Ite, missa est”.

Kirjamessuilla tämä markkinahumun ja kirjajakorujen takainen toinen taso ilmaantuu ainakin messujen kulttuuripoliittisten ohjelmanumeroiden ja julkilausumien muodossa. Ajatus avoimuudesta ja kulttuurisen ja kirjallisen keskustelun ylläpidosta on osa messujen historiallista itseymmärrystä, mutta se ei ole ongelmaton, kun sitä tarkastelee suhteessa konkreettisiin tapahtumiin. Kirjamessujen kulttuuripoliittikkaa on historiallisesti luonnehtinut usko siihen, että kulttuurin ja sen juhlimisen voi ikään kuin erottaa poliittisesta järjestyksestä ja regiimistä – näin ollen messujen on ollut mahdollista esimerkiksi juhlistaa Turkin kulttuuria ja kirjallisuutta ja sanoutua irti ajatuksesta, että kulttuurin juhlistaminen olisi ollut kannanotto tai hyväksyvä ele kohti Turkin poliittista regiimiä. Ajatus avoimuudesta ja kosmopoliitin areenan tarjoamisesta on johtanut ongelmiin myös suhteessa äärioikeiston läsnäoloon messuilla. Toisaalta avoimuuden idea ei viime vuonna estänyt tapahtumasarjaa, jossa peruttiin palestiinalaisen kirjailijan palkintoseremonia Frankfurtissa samalla kun kirjamessujen virallisessa ulostulossa asetettiin Israelin tueksi.

Kirjamessujen kulttuuripoliittisen ohjelman (Frankfurt Calling – Perspectives on Culture and Politics) esittelyssä lainataan messujen tiedottajaa Torsten Casimiria seuraavasti:

Frankfurter Buchmesse on aina avannut kirjallisen keskustelutilan koko maailmalle. Frankfurt Callingin kanssa järjestämme nyt kulttuuripoliittista ohjelmaa yhdessä kulttuurilaitosten, tutkivan median ja erilaisten kirjallisten äänien kanssa. Tällä tavalla otamme vastaan ja jatkamme myrskyisän nykyhetken keskustelua.

Kirjamessut ovat siis markkinat, mutta niitä elähdyttää tiukka ajatus ja ideaalinen henki. Puitteet ja panokset ovat mahtipontiset, kuten messujen kulttuuripoliittisen ohjelman tiedotteesta voi lukea: ”Frankfurt Calling -ohjelman kumppaneita ovat Yhdistyneet Kansakunnat (YK), Amnesty International, ihmisoikeusjärjestö Memorial, International Publishers Association

(IPA) ja monet muut. Paneelin, luennon ja esitysten aiheita ovat: Venäjän sota Ukrainaa vastaan, Lähi-idän konflikti ja sen vastaanotto, musta feminismi, tekoäly ja kieli sekä populismin globaali nousu.”

Tällainen kulttuuripoliittinen messuaminen siis asettuu osaksi valtavaa markkinahumua. Humun vaikutus on tietysti kahtalainen. Se huumaa mutta samalla pysäyttää järkytykseen: miten ihmeessä näin on päässyt käymään, miten tämä kone on syntynyt, kuinka se toimii näin kauhistuttavan hyvin?

Totta kai se toimii: kone on vanha ja sen eteen on tehty työtä jo vuosisatoja. Ja jos sen hurjistuneen käynnin aikaansaamiseksi on hiki ja veri virrannut, niin nykymuodossaan se on kyllä niin siisti kuin vain voi olla. Tätä kirja-alan keskeistä kiihkeän kaupanteon ja neuvottelun areenaa on tutkimuksessa kuvattu jatkuvasti liikkeessä olevaksi tapaamisten, diilien, juhlien, sosiaalisten normien, huhujen, rajattujen alueiden, sosiaalisen median julkaisujen ja materiaalien tilojen yhteen tulemiseksi. Kapitalistisen kulttuurituotannon tilana ja paikkana kirjamessut ovat jonkinlainen huipentuma: näytteillepano ja sisäänheitto, jota luonnehtii määrällinen paljous: tavaraa on paljon, kirjoja paljon, ihmisiä valtavasti, kuhinaa ja melua joka puolella. Messujen kävijälle markkinahumu konkretisoituu esimerkiksi cocktail-tilaisuuksissa, eri tiloihin syntyvissä esteettisissä maisemissa ja ilmapiireissä, joita päällekkäiset esiintymiset ja musiikit luovat.

Koneiston toiminnan kannalta onkin oleellista kaksi asiaa. Yhtäältä juuri kirjaesineiden on oltava kaiken keskiössä, jotta syntyy tapahtuma ikään kuin viattomana kaupankäyntinä: vain kirjojahan nämä ovat ja onhan se aina ihanaa ja kiinnostavaa lukea, ah kirjoja! Toisaalta kirjaesineiden kimallusta kehystää messu, kuolemanvakava kulttuuripoliittinen saarna maailmanmenosta: lukeminen on tärkeätä, sivistus ja keskustelu ovat maailman napa, jota ilman se romahtaa kaaokseen! Samat ehdot pätevät siihen bisnekseen, jota erityisesti Frankfurтин kirjamessut ammattilaistapahtumana ovat: kaikki kirja-alan ihmiset, yhtälailla kylmäveriset juristit kuin muka vapaina taidetta tekevät porvarilliset

kirjailijatkin, puhkuvat iltaisin väsyneinä hotellihuoneissaan, että tekevät vain työtään, ja vaikka yrittävätkin erottaa itsensä Frankfurtin keskustan finanssikeskuksessa samaan aikaan puurtavista rahamaailman ekonomeista, toimivat maailmassa tismalleen samalla tavalla, ja tätä täysin kylmää kulttuurialan bisnestä koristaa messuamisen luoma henki, jonka turvin voi kokea tekevänsä noita aivan yhtäläillä vieraantuneita työtehtäviään mielekkyyden tukevassa humalassa.

Mutta yhtäläillä kuin kirjat lumoavat, ne myös pysäyttävät huomaamaan tämän rakennelman, näyttävät ainakin välähdyksenomaisesti mitä tapahtuu. Missäpä muualla tämän voisi nähdä selkeämmin: kun koko kulttuurinen tuotanto on esillä yksiulotteisimmillaan, pelkkänä julkisivunaan, ja valjastettuna suureen globaaliin messuamiseen, voi tulla mieleen että kuka tahansa kirjoihin, kirjoittamiseen, ajattelemiseen tai tutkimiseen osallinen voi nähdä vinosti itsensä uudessa valossa.

Sama pätee messujen tapahtumiin, siis varsinaiseen kulttuuri-poliittiseen ohjelmaan. Ne ovat yhtä aikaa täysin viatonta kirjallisuuden markkinointia, tiedeviestintää tai viisasta yhteiskunnallista keskustelua, mutta myös aivan älyttömiä, yhteiskunnallisten kiistojen ja globaalien epäoikeudenmukaisuuksien ja kammottavien katastrofien suhteen täysin pölkkypäisiä tilanteita, joiden ei olisi mahdollista olla tässä maailmassa minkään muun kuin kirjamessujen messuamisen suojissa.

Kysymys poliittisuudesta, avoimuudesta ja keskustelutilasta konkretisoitui myös tämän vuoden messuilla monessa muodossa. Yksi viime vuoden messuihinkin kytkeytyvä tapahtumasarja liittyi yhteiskuntatieteilijöiden, sosiologien ja filosofien yrityksiin puhua Palestiinan tilanteesta. Demarihenkisen *Taz*-lehden järjestämässä tapahtumassa lehden toimittajat keskustelivat sosiologi Eva Illouzin kanssa ja esittelivät tämän hiljattain saksaksi julkaistua kirjaa ”räjähtävästä modernista” eli tunteiden poliitikasta nykyhetken yhteiskunnallisissa kiistoissa ja asetelmissa. Illouz jäseni puheenvuoroissaan niitä tapoja, joilla tunteet kuten viha ovat ikään kuin ”ilmoilla” yhteiskunnassa, ne ovat

tartuttavissa ja ne voi laittaa töihin erilaisissa poliittisissa projekteissa.

Illouzin esiintyminen messuilla puhujana kytki messuhumun siihen poliittiseen keskusteluun ja polemiikkiin, jota eurooppalainen tutkimus- ja tiedeyhteisö käy suhteessa Israelin ja Palestiinan tapahtumiin. Illouz on kuluneena vuonna käyttänyt puheenvuoroja julkisuudessa osana debattia, jossa on käsitelty muun muassa filosofi Slavoj Žižekin esiintymistä Frankfurtin kirjamessuilla vuonna 2023. Žižekin puhe viime vuoden kirjamessuilla ajoittui lähelle Hamasin hyökkäystä Israeliin, ja Žižek käsitteli puheessaan sitä, miten tämä hyökkäys ei tapahtunut ilman kontekstia eikä sitä voi ymmärtää tyhjiössä huomioimatta Palestiinan pitkään jatkunutta tilannetta.

Žižekin puhe Frankfurtissa keskeytyi useaan kertaan, kun Hessenin osavaltion antisemitismikomission jäsen, poliitikko Uwe Becker seurueineen syytti Žižekia Hamasin tekojen vähättelystä. Kirjamessujen tapahtumia ja kysymystä kontekstin merkityksestä ovat tämän jälkeen puineet julkisesti sekä Žižekin itse että muut, ja Illouz on osallistunut tähän keskusteluun.

Illouzin puheenvuoroja motivoi suuttumus siitä, millä tavoin Hamasin isku Israeliin ja sen aiheuttama suru ja shokki kansainvälisessä juutalaisten yhteisössä on hänen mukaansa vasemmistolaisessa keskustelussa sivuutettu tai nähty ikään kuin paralleellina ja jopa oikeutettuna suhteessa Palestiinan tapahtumiin. Illouzin ajatus on, että tällainen väkivallan rinnastaminen ei tee oikeutta sen enempää israelilaisten kuin palestiinalaistenkaan kärsimykselle, sillä se sivuuttaa sekä palestiinalaisten historian kamppailuna kolonialismia vastaan että juutalaisten erityisen historian holokaustin uhreina. Puheenvuoroissaan Illouz on syyttänyt eurooppalaista liberaalia vasemmistoa moraalisesta vararikosta, joka hänen mukaansa kääntyy myös palestiinalaisia vastaan siinä miten se yksinkertaistaa ja samaistaa uniikit väkivallan tarinat ja kokemukset.

Illouzin vierailu kirjamessujen puhujana asetui siis näennäisesti kirjamessujen kaupalliseen kulttuurituotannon logiikkaan siinä, miten

hän oli paikalla markkinoimassa uutta, hiljattain saksaksi käännettyä kirjaansa. Humun keskellä kaikki kuulostaa sivistyneeltä, viisaalta ja joka kannalta välttämättömältä, onhan messun sanoman mukaisesti ”otettava vastaan myrkyisiä nykyhetki”. Mitä keskusteluissa tapahtuu, mitä siellä todella sanotaan, on melkein mahdotonta erottaa: miksi Illouz niin kovin sanoin

moukaroi Judith Butlerin Palestiinan ja Israelin tilannetta koskevia ulostuloja, mitä hän lopulta tulee tehneeksi pöyristyessään Žižekin puheista messuilla vuosi sitten? Onko silloin ajateltava sitä, että Illouz on sosiologian professori jerusalemlaisessa Hebrew Universityssä? Mikä on tärkeää ja mikä ei – kaikki peittyi kirjojen sähköeseen ja syvällisiin keskusteluihin. ■